

Polgári Szemle, 15. évf. 4–6. szám, 2019, 361–369., DOI: 10.24307/psz.2019.1223

Laki Ildikó

Láttelel az önkéntességről

Diagnosis of Volunteering

ÖSSZEFOGLALÁS

Mind az állami, mind az egyházi és a magánkezdemenyezések körében kiemelten fontos területet képvisel az önkéntesség. Bár a tevékenység régóta jelen van az európai és a magyar társadalmakban, úgy tűnik, felemás értéket képvisel a munka és társadalmi élet világában. Az önkéntesség egyaránt tekinthető munkavégzésnek és kikapcsolódásnak, közös nevezője pedig a közös értéken alapuló munkavégzés, a társadalmi integráció előmozdítását segítő tevékenység.

Kulcsszavak: önkéntesség, önzetlenség, munka és érték, társadalmi kérdések

SUMMARY

Volunteerism is a particularly important area with regard to public, private and ecclesiastic initiatives alike. Although European societies, including the Hungarian, have had opportunities for volunteering for a long time, voluntary work appears to be treated differently in the

world of work and in social life. Volunteering can be regarded as both work and relaxation; the minimum common criteria that emerge from these approaches are that voluntary work should be based on shared values and it should promote integration.

Keywords: volunteering, selflessness, work and value, social issues

AZ ÖNKÉNTESSEG FOGALMI ÉS ÉRTÉKRENDBELI HÁTTERE

„Magyarországon Európa gazdasági fejlődéséhez és az új társadalmi szerveződésekhez képest megkésve jelentkeztek az önkéntes segítség módjai. Kialakulási formái a 19. század közepéig szinte kizárólag az egyház karitatív tevékenységére korlátozódtak. A magyar állam 1867-től alkotta meg a szegénygondozás szabályozását, nagymértékben kihasználva továbbra is az egyház, a civil szervezetek és a nemes, nagylelkű, anyagi eszközök-

DR. LAKI ILDIKÓ főiskolai docens, Milton Friedman Egyetem (b.laki.ildiko@gmail.com).

kel bíró polgárság önként vállalt segítő munkáját. Az önkéntes segítő munka magyarországi fejlődéstörténetében, szervezett formáinak elterjedésében jelentős szerepet játszottak a 20. század első évtizedeiben – az egyház szervezésében – fokozatosan bevezetett segítői rendszerek. A két világháború között az önzetlen és ellenszolgáltatás nélküli munkavégzésre, valamint a szociális ellátórendszer működtetésére továbbra is az egyházak, a magánszemélyek és civil szervezetek dominanciája volt meghatározó. 1945-től az állam egyre több szociális feladatot vállalt fel, ezzel is háttérbe szorítva a magánszemélyek, a polgári karitatív szerveződések és az egyházak ilyen irányú tevékenységét. A szocialista korszak évtizedeiben kizárólag az állam gondoskodhatott a szociális biztonság megteremtéséről” (NOS, 2012).

Az önkéntesség, illetve a tevékenység végzéséhez szükséges civil szervezetek az 1990-es évek fordulóján jelentek meg. Ekkor még csak a nonprofit szervezetek megjelenéséről beszélhetünk, az önkéntesség és az önkéntes munka értéke csak az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején ékelődött a magyar társadalmi köztudatba. Ennek egyik fontos állomása volt az „Önkéntesek Nemzetközi Éve 2001” program, melynek keretében a magyarországi esemény szervezését 2000 szeptemberében az Egészségügyi Minisztérium egyeztető fórum megrendezésével kezdte meg. „A fórumon 7 minisztérium, 70 civil és egyházi szervezet vett részt, amelyek egyeztetették elképzeléseiket az önkéntesség hazai fejlesztésének lehetőségeiről, a nemzetközi évvel kapcsolatos teendőkről. A nemzetközi évet követő időszak legjelentősebb fejleménye a közérdekű önkéntes tevékenységről szóló

2005. évi LXXXVIII. törvény (továbbiakban: Köt.) megszületése volt, amely intézményesítette az önkéntességet, és célja, hogy a közérdekű önkéntes tevékenységet mint jogviszonyt szabályozza és intézményesítse a magyar jogrendszerben” (NOS, 2012).

„Az önkéntességnek nincs egyetlen olyan egységes definíciója, ami mindenki által elfogadott lenne. Minden országban más és más tartalommal telítődhet az önkéntes tevékenység, amit nagyban meghatároznak az adott állam vagy térség történelme, kulturális hagyományai és az együttélés mintázatai” (Batta, 2014). A fogalmak körét vizsgálva többféle meghatározással találkozhatunk, melyek mindegyikére jellemző, hogy az önkéntesség az egyén szabad döntésén alapuló, értékképző és szolidaritást erősítő mechanizmust magába építő emberi tevékenységi forma. Az ENSZ 2001-ben, az önkéntesek nemzetközi éve alkalmából kibocsátott határozata alapján az alábbi feltételeket állapította meg az önkéntes tevékenységgel összefüggésben: „Az önkéntesség a személy belső indíttatásából, szabad akaratából; a közjó érdekében, más személy vagy a társadalom hasznára, nem anyagi ellenszolgáltatás érdekében végzett tevékenység, mely magában foglalja az önkéntesség hagyományos, kölcsönös segítségnyújtáson alapuló formáit csakúgy, mint a formális, szervezeteken keresztüli tevékenységet” (Batta, 2014).

Magyarországon az önkéntes tevékenységről szóló törvény (Köt.) konkrét definíciót nem ad ugyan, de egyértelműen kirajzolja a közérdekű önkéntes munka kereteit. „Az Országgyűlés elismeri a társadalom tagjainak szolidaritásán alapuló, az állampolgárok öntevékenységet kifejező, a személyeknek és közösségeik-

nek más vagy mások javára ellenszolgáltatás nélkül végzett önkéntes tevékenységét” (Farkas et al., 2012). A *magyarországi önkéntesség fejlesztési stratégiája 2007–2017* című dokumentum az önkéntességet olyan tevékenységként határozta meg, melyet egyénileg vagy csoportosan, hazai vagy nemzetközi szinten lehet végezni (ÖKA, 2011), a közösségi szellem jegyében, személyes akaratból és legfőképpen anyagi ellenszolgáltatást mellőző módon. Az önkéntes elsősorban nem saját családjának segít, munkálkodása hozzáadott értéként jelenik meg a fogadó szervezet életében. A tevékenység megvalósulhat nonprofit, civil szervezet vagy állami intézmény, ritkább esetben forprofit szervezet (cégek, vállalkozások) keretein belül. Az önkéntesség előnye, hogy elősegíti a társadalmi beilleszkedést, hozzájárul a szegénység, a kirekesztődés csökkentéséhez és a teljes foglalkoztatottsághoz, segít a környezet és a közösség jobbá tételében (ÖKA, 2011).

A 2011-ben kidolgozott *Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020* című dokumentumot a hozzá kapcsolódó cselekvési tervvel együtt 2012-ben fogadta el az Országgyűlés. A stratégia három általános célt fogalmaz meg:

– Az önkéntesség kultúráját és attitűdjét fejleszteni szükséges, ezzel csökkentve az önkéntességgel szembeni előítéleteket. Ezért az önkéntesség a közbeszéd tárgyává kell hogy váljon, az egyének mindennapi tevékenységébe kell beépülnie.

– Az önkéntességi munka jelentőségének növelésében elengedhetetlen a speciális célcsoportok bevonása, így a fiatalok, az idősek és különösen a kisgyermekes anyukák esetében, akik számára az önkéntességgel a társadalmi visszailleszkedés esélye növelhető.

– Az önkéntesség növeli a társadalmi szolidaritást, kohéziót, a munkaerőpiaci reintegrációt és a társadalmi részvételt. Különösen fontos a hátrányos helyzetűek integrációjának segítésében.

A Nemzeti Önkéntességi Stratégia az önkéntességet olyan tevékenységként definiálja, amelyet a személy szabad akaratából, egyéni választása és motivációja alapján, a pénzügyi haszonszerzés szándéka nélkül végez más személy, személyek vagy a közösség javát szolgálva (NOS, 2012). Mindez sajátos értékeket hordoz magában, mely éppen ezért különbözteti meg a fizetett munkától. „Önmagában jó és értékes, egy mód, mellyel képessé tehetjük a társadalom tagjait, hogy aktív szerepet vállaljanak mind tágabb földrajzi, mind szűkebb érdekközösségekben, mely egyidejűleg hasznos a támogatásra szorulóknak és az önkéntes munkát végzőknek egyaránt. Az önkéntesség az egyik eszköze az esélyegyenlőség fejlesztésének, hozzájárul a szegénység, a kirekesztődés csökkentéséhez és a foglalkoztatottság növeléséhez, segíthet a munkanélküliek munkaerőpiacra történő visszatéréséhez, de nem helyettesítheti a fizetett munkát” (NOS, 2012). Az önkéntesség lehet egyéni (pl. idősgondozásban való tevékenység) vagy csoportos (árvízkarosultak helyszíni megsegítése), egyszeri vagy többszöri tevékenység. Önkéntes munkát végezhetünk állami és civil szervezetek keretei között, valamint a gazdasági vagy üzleti érdekkeltséggel rendelkező területen. Bár megjegyzendő: az önkéntesség még mindig inkább a szolidaritási elveken működő területek tevékenysége.

A hazai önkéntes munka mellett az elmúlt években, évtizedekben egyre gyakoribbá vált a külföldi önkéntesség, mely elősegítheti azon problémák meg-

ismerését, amelyek a hazai színtereken nem jellemzőek. „Magyarországon az elmúlt években a folytonos társadalmi és gazdasági változásoknak köszönhetően az önkéntesség jelentése is nagyban átértékelődött, és megközelítette azt, amit az Egyesült Államokban vagy Nyugat-Európában ma jelent. Azonban a motivációban, ami az önkéntes tevékenység mögött áll, még kissé le vagyunk maradva más országokhoz képest” (Farkas et al., 2012). Az önkéntesség egyfelől kölcsönös segítségnyújtás és önszolgálat, másfelől jótekonyság, mások segítése, filantrópia. Korábban jellemzően egyházi keretek között, illetve a civil társadalom szerveződéseiben (alapítványok, egyesületek) valósult meg.

Az önkéntesség mint tevékenység közérdekű ügyek „képviselését” sem hagyja figyelmen kívül. Gyakori a lobbizásban, a társadalmi akciókban való részvétel, valamint az érdekek képviselése. Az önkéntes ugyanakkor közösségi résztvevő, folyamatokban, társadalmi akciókban vesz részt, melyek többnyire a társadalom erősödésére kívánnak fókuszálni.

Péterfi Ferenc (2002) egyik tanulmányában kiemelte az önkéntes munka legfőbb ismérveit is. Szerinte az önkéntes munka főbb jellemzői: „személyes indíttatású, szabad, egyéni választáson alapul, anyagi érdekektől mentes, mások javát szolgálja; elősegíti, hogy egyének és közösségek részesei legyenek saját problémáik megoldásának és egyidejűleg hasznos a támogatásra szorulóknak és az önkéntes munkát végzőknek” (Péterfi, 2002). „Az önkéntességgel foglalkozó, főleg nemzetközi szakirodalomban, széles vita alakult ki arról az elmúlt évtizedekben, hogy mennyiben az önkéntes saját választása, indítékai, motivációi vagy a

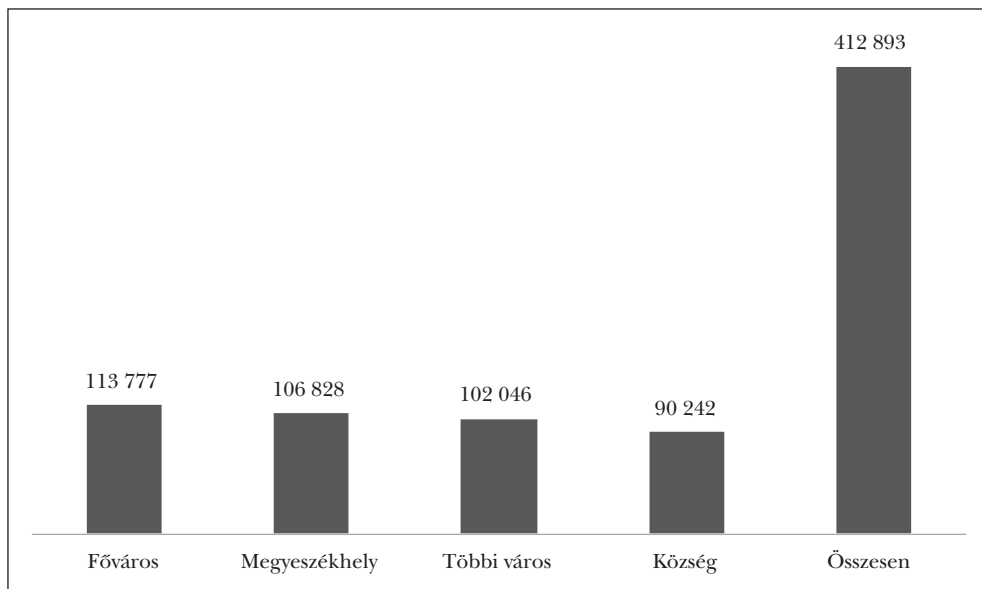
külső körülmények, lehetőségek, »a meghívás« befolyásolja azt, hogy miért és milyen tevékenységi területeken lesz valaki önkéntes. Az elmúlt több mint fél évszázadban megváltoztak az önkéntességi szokások. Ma már nagyon kevés »magányos« önkéntest találunk, a legtöbb önkéntességet vállaló igyekszik ezt szervezett keretek között megtenni” (Volunteer Motivation, 2009).

„Az önkéntes munka az egyik legalkalmasabb módszer a napjainkban oly divatos csapatépítésre. Egy önkéntes munka során valóban megtanulhatunk csapatban dolgozni, és megtapasztalhatjuk a közös munka örömeit. Sokszor a vállalatok is ösztönzik az önkéntességet munkavállalóik körében, pl. úgy, hogy egy napra elviszik a dolgozókat valamilyen önkéntes munkát végezni” (Farkas et al., 2012).

A 2015. évi, nonprofit szervezetekre irányuló vizsgálat adatai azt mutatják, hogy 2015-ben az önkéntes tevékenységet végzők száma 412 893 fő volt, egyenletes területi megoszlást mutatva. A fővárosi és megyeszékhely, valamint a többi város vonatkozásában látható, hogy a Budapesten végzett önkéntes munka egyharmadát teszi ki az ország egészében végzett önkéntes tevékenységnek. A 2017. első negyedévi időszakban már megyei összevont szintű adatokat is találunk az önkéntesség aktivitását illetően, a régiók szerinti megoszlást a 2. ábra tartalmazza. Összességében elmondható, hogy a régiókban, beleértve Budapestet is, az ott élők közel egyharmada végez vagy végzett valaha is önkéntes munkát.

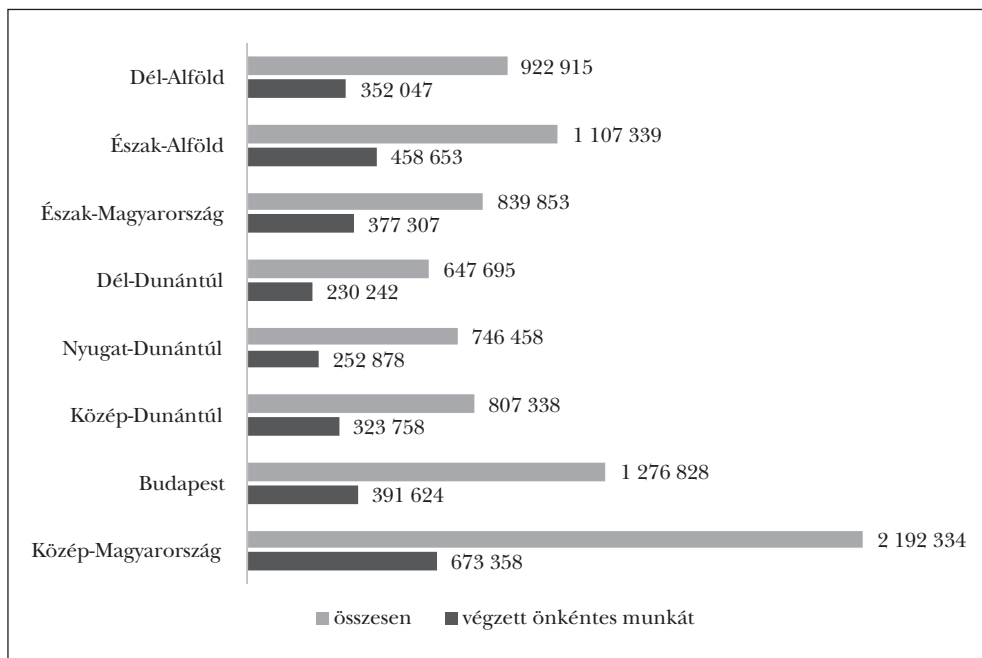
2017-ben 1 251 635 férfi és 1 416 608 nő vett részt valamilyen típusú önkéntes munkában. Ez az össztársadalom (9 778 371 fő, 2017. január 1-jei adat) vonatkozásában 12,8%-os férfi- és 14,5%-os női

1. ábra: Önkéntes segítők száma Magyarországon (fő) (2015)

Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit15.pdf>

2. ábra: Önkéntességet végzők száma régiós megosztásban (fő) (2017. első negyedév)

Forrás: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_onkent9_07_02.html

arányt jelent. Életkori megoszlásban legaktívabbak a 40 és 44, illetve a 60 és 64 év közötti életkorúak. Ezekben a korcsoportokban azok száma, akik valaha végeztek önkéntes munkát, több mint 300 ezer fő a 700 000 fő feletti összlétszámból. Az iskolai végzettséget tekintve, a szakiskolai és szakmunkás végzettségűek, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők jelennek meg önkéntesként ezen időszakban.

A területi adatok másik fontos aspektusa a településtípusok szerinti megkülönböztetés; legnagyobb számarányban a községekben élők végeztek önkéntes munkát, ez az összes községben élő tekintetében 38,6%-os arányt jelent, a városokban 37%-os ez a számarány, Budapesten pedig 30,7%. A községi típusú települések esetében tehát még mindig erősebb a társadalmi lojalitás és a kölcsönös segítségnyújtás, illetve az ebbe vetett hit. A magyarországi városok esetében sem mutat nagy eltérést az adat, így ez a tény vonatkoztatható lehet ezen településtípusokra is, azonban a heterogenitás itt már jobban megmutatkozó tényező.

A 2015-ben megjelent *Statistikai Tükör* adataiból ugyanakkor az látható, hogy a nonprofit szervezeteknél megjelenő

önkéntesek inkább a városokban vannak jelen, mintsem a községekben. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a városokban nagyobb számban vannak jelen olyan nonprofit szervezetek, melyek „foglalkoztatnak” önkénteseket.

2015-ben a magyarországi nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek több mint fele (69,7%) egyesületeknél, 24,9%-a pedig alapítványoknál tevékenykedik. Az egyházaknál tevékenykedők számát e statisztikai adatokból nem látjuk, de ismert, hogy az egyházaknál önkéntes munkát végzők aránya magas, a közösségekhez tartozók mindennapi tevékenységéhez szorosan kapcsolódó tevékenység.

A 2015-ben magyarországi szervezetekben dolgozó önkéntesek egyértelműen a klasszikus civil szervezetekben tevékenykednek (95%), míg a nonprofit vállalkozásokban vagy érdekképviselő területén alacsony számban vannak jelen (3%, illetve 2%). Ennek feltételezett oka, hogy továbbra is ezek a civil szervezetek végeznek hagyományos értékrendre épülő önkéntes feladatokat. Az önkéntesek tevékenykedési köre 2017-ben is hasonlóan alakult.

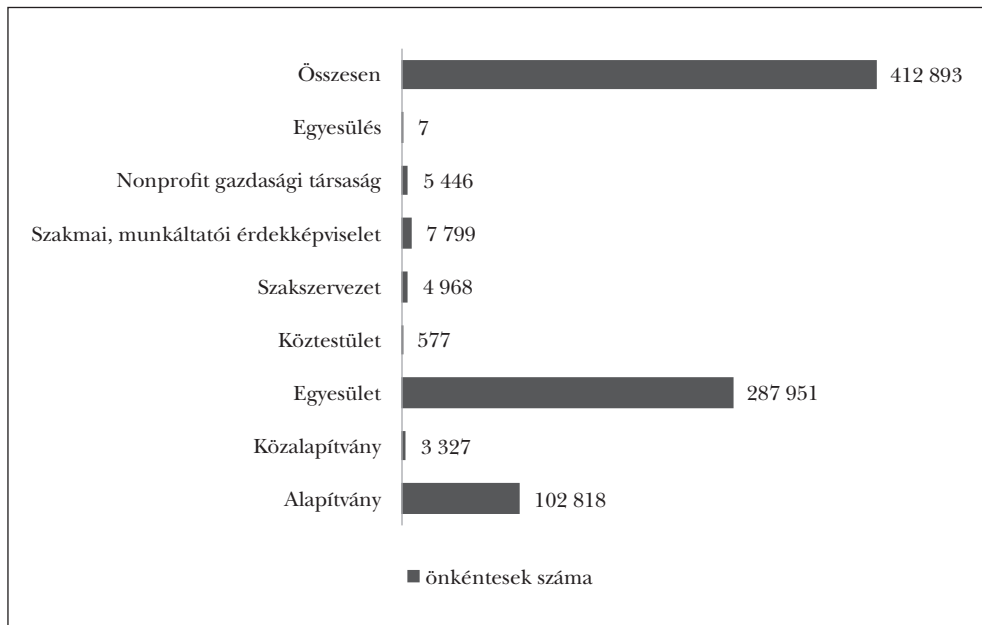
Az önkéntességben részt vevők közül két nagy csoport emelhető ki. A fiatal kor-

1. táblázat: A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek főbb mutatói településtípus szerint (2015)

Településtípus	Egy főre jutó átlagos munkaóra	Számított önkéntesként foglalkoztatottak száma	Az önkéntes segítőik által az év során végzett munka becsült tartamának összege (óra)
Főváros	113	6 192	12 880 860
Megyeszékhely	117	6 022	12 526 500
Többi város	112	5 506	11 451 480
Község	115	4 992	10 382 820
Összesen	114	22 712	47 241 660

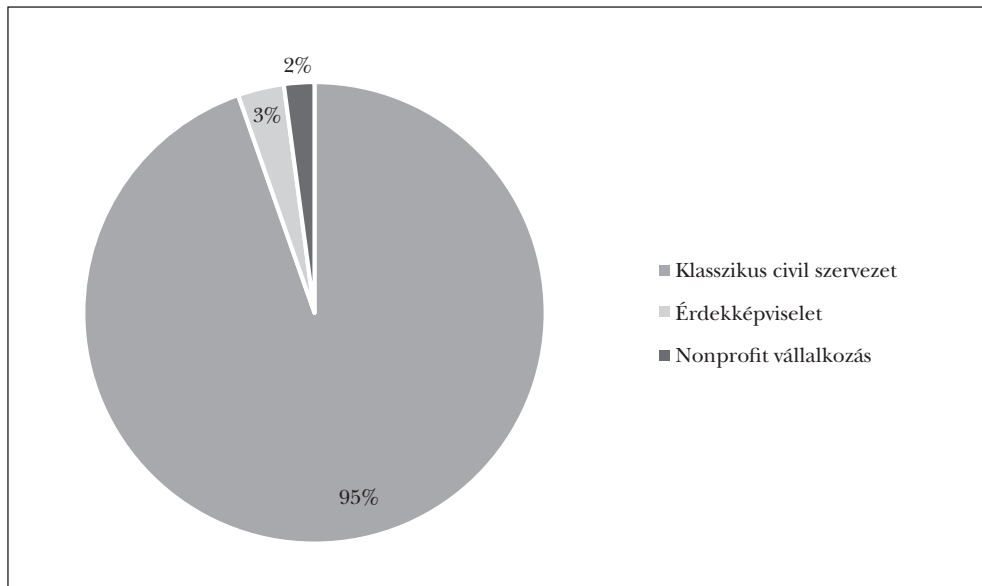
Forrás: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit15.pdf

3. ábra: A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek főbb mutatói szervezeti forma szerint (fő/szervezet) (2015)

Forrás: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit15.pdf

4. ábra: A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek főbb mutatói szervezeti jelleg szerint (2015)

Forrás: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit15.pdf

osztály számára különösen fontos az önkéntesség, e tevékenység révén egy összetartó közösséghez, csoporthoz tartozhatnak. Ez a közösségi élmény pedig közelebb viszi őket a társadalmi problémák megértéséhez, fejleszti társadalmi érzékenységüket. E tevékenység különösen előnyös a későbbi munkavállalás és a baráti, munkahelyi ismeretségi kör szélesítésére. Itt szükséges kiemelni a középiskolában kötelezővé tett közösségi önkéntes munkát, mely szintén normaképző erővel rendelkezik a korosztály esetében. Az önkéntesség hasonlóan értéket képez a nyugdíjas korosztály vonatkozásában is. E korosztály tagjai „sokszor szembesülnek azzal, hogy nem érzik már magukat »hasznosnak« a társadalom számára. Ezáltal újra aktívak lehetnek, mely hozzájárul általános közérzetük, egészségük javulásához” (Farkas et al., 2012).

Az Önkéntesség Magyarországon 2018. Az önkéntességkutatás első eredményei című kutatási anyag megfogalmazása szerint: „Az önkéntesség haszonélvezői, akiken vagy akiknek az önkéntesek segítenek valamilyen módon, értelemszerűen nemcsak civil szervezetek vagy alkalmi önkéntes akciók célcsoportjai lehetnek, hanem magánszemélyek, állami intézmények, szomszédok, akár nagyobb lokális közösségek is” (Új Nemzedék Központ, 2018). Az önkéntesek jelentős hányada (egyharmada) olyan tevékenységet végez, amely valaki másnak megtett alkalmi vagy folyamatos szolgáltatékosság. Ilyennek tekinthető a foglalkoztatással élőknél nyújtott segítség, vagy az idősekkel való foglalkozás, nem hivatásszerű formában. E kutatás egyik fő megállapítása, hogy az önkéntesség leginkább helyi szinten szerveződik, az önkéntesállomány legjelentősebb hányada helyi szinten fejt ki segítő tevékenységet. Az ön-

kéntességnek ugyanakkor presztízsértéke van, ha valaki tartósan önkéntes munkát végez, az társadalmilag mindenféleképpen értékes munkát végez.

ÖSSZEFOGLALÁS

„Az önkéntesség a társadalmi tőke legfontosabb építő ereje. A társadalmi tőke épülésével a társadalmi lét sokféle területe épül: fejlődik az egyének közötti együttműködés, működik a közösségek hálózata, javulnak a gazdasági mutatók, a foglalkoztatás számai, csökken a kiilleszkedés veszélye. Ha lehetővé tesszük a szervezetek, egyének, közösségek közös önkéntes tevékenységét, akkor küzdünk a negatív társadalmi folyamatok, a szegénység és a kirekesztés ellen” (ÖKA, 2011).

Az önkéntesség egyéni döntésen alapuló tevékenységi forma. A modern társadalmakban életminőséget javító tényezőként van jelen, a kelet-európai társadalmakban pedig még a fejlődés útját járja. A társadalmak berendezkedése, iskolázottsága és a kohézió erősen meghatározó tényezője a fejlődési vonal iránti elköteleződésnek.

Emellett további szereplőként jelenik meg az intézményesültség, az állami, egyházi és magánszervezetek, amelyek mindegyikének alapvető feladata a társadalom tagjai közötti együttműködés alakítása, formálása. Az önkéntesség tehát olyan társadalmi felelősségvállalás, amely segítséget ad a tagok integrációra való hajlandóságának fejlesztéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arapovics Mária (2013): Adományozás, önkéntesség, társadalmi felelősségvállalás Magyarországon. *Andragógia és Művelődéstudomány*, 1. évf., 1. sz., 52–71., www.andragogiaesmuvelodeselmelet.hu/

- sites/default/files/archivum/Adomanyozas.pdf.
- Batta Zsófia (2014): *Önkéntesség Magyarországon 2013*. Századvég Politikai Iskola Alapítvány, Budapest, <https://onkentes.gov.hu/informaciok/dokumentumtar>.
- Burnell, Peter – Calvert, Peter (2004): *Civil Society in Democratization*. Frank Cass, London.
- Farkas Kata – Hegedűs Anett – Katona Balázs – Máhl Zsuzsanna – Mátyus Anna – Molnár Ágnes Klára (2012): Előtérben a háttér – Az önkéntesség Magyarországon. *Vezetéstudomány*, 43. évf., 4. sz., <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2104/1/vt2012n04p62.pdf>.
- Feischmidt Margit (2018): Szolidaritás és társadalmi reflexió a menekültek önkéntes segítőinek elbeszéléseiben. *Socio.hu*, <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2018.1.69>.
- KSH (2016): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2015. *Statisztikai Tükör*, Budapest, www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit15.pdf.
- Nonprofit.hu (2018): Mi az adomány? *Nonprofit.hu*, www.nonprofit.hu/tudastar/Mi_az_adomany.
- NOS (2012): *Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020*. <https://onkentes.gov.hu/informaciok/dokumentumtar>.
- ÖKA (2011): *A magyarországi önkéntesség fejlesztési stratégiája 2007–2017*. Önkéntes Központ Alapítvány, www.oka.hu/sites/default/files/attachment/3/okastrategiawebre.pdf.
- Péterfi Ferenc (2002): *Az önkéntességről*. www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/peterfi_ferenc_-_az_onkentessegrol_2002.pdf.
- TCI (2013): *Önkéntesség mint flow élmény. Önkéntesek elősegítik a fiatalok integrációját és részvételét „FFIP”-projekt*. GRUNDTVIG Tanuló Partnerség 2011-13, Ruth Cohn Intézet, http://tci.co.hu/tcidoc/FFIP_PROJECT_hun.pdf.
- Új Nemzedék Központ (2018): *Önkéntesség Magyarországon, 2018. Az önkéntességgutatás első eredményei*. Új Nemzedék Központ, www.ifjusagitanacs.hu/wp-content/uploads/2019/02/Onkentessseg-Magyarorszagon-2018-Az-onkentesssegkutatas-elso-eredmenyei.pdf.
- Volunteer Motivation (2009): *Az önkéntes motivációkról*. <http://volunteermotivation.hu/list/14.html>.